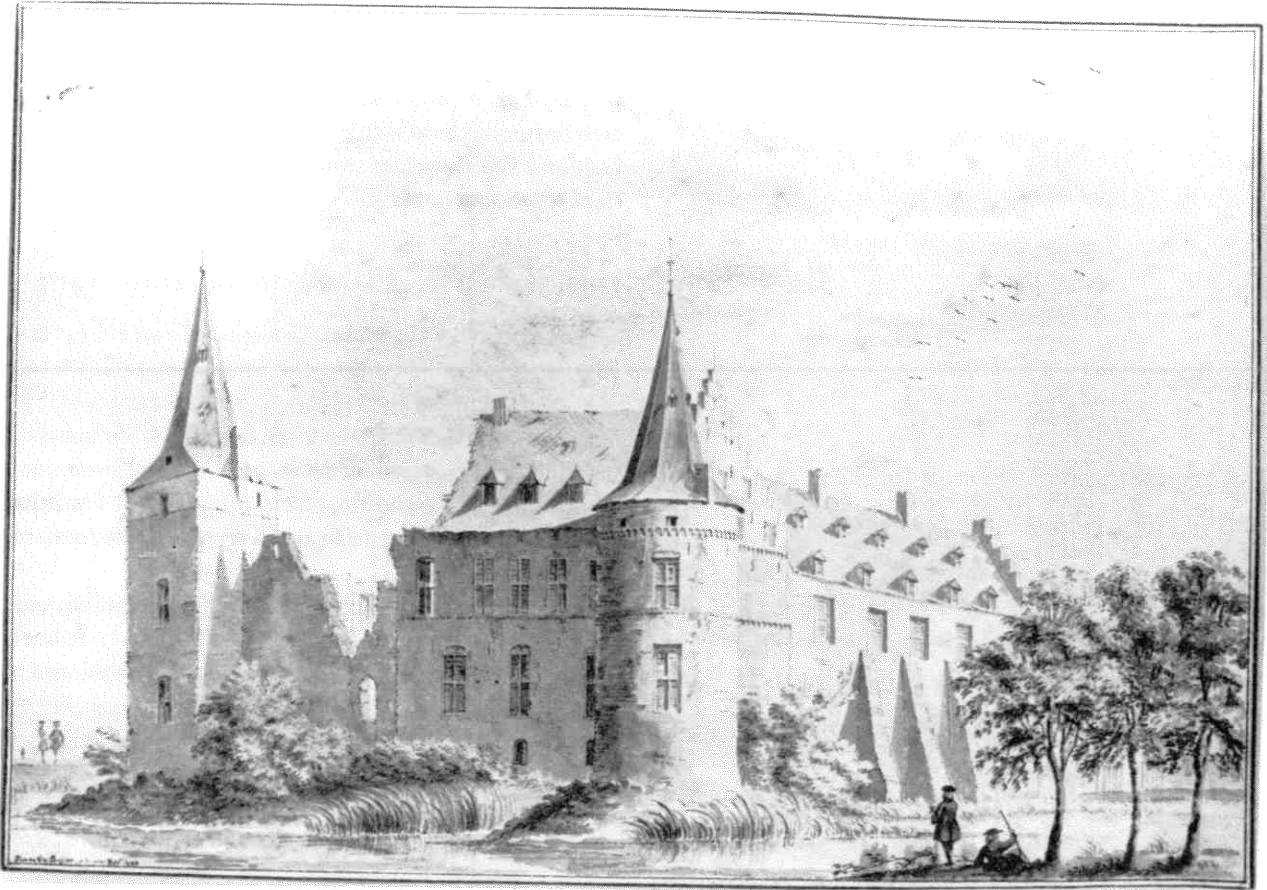

Kasteel Daelenbroeck te Herkenbosch

DOOR

R.J.W.M. GRUBEN

Afb. 1 Jan de Beijer (1703-1780), tekening pen in zwart, penseel in grijs 225x325 mm. Gesigneerd linksonder: Jean de Beijer, ad viv: del: 1744. Midden onder: 't Hujs Daelen Broek in t'guliksche, 1738 (Gemeentemuseum Roermond, collectie Jean de Beijer, inv.nr. 901).

Inleiding

Enkele honderden meters oostelijk van de dorpskern van Herkenbosch (Limburg) liggen, binnen een rechthoekig omgracht terrein, de restanten van kasteel Daelenbroeck (afb. 1). Waarschijnlijk reeds sedert het eerste kwart van de 17de eeuw is het hoofdgebouw niet meer permanent bewoond geweest en in het begin van de 18de eeuw verkeerde het complex dan ook in een zeer ruïneuze toestand.

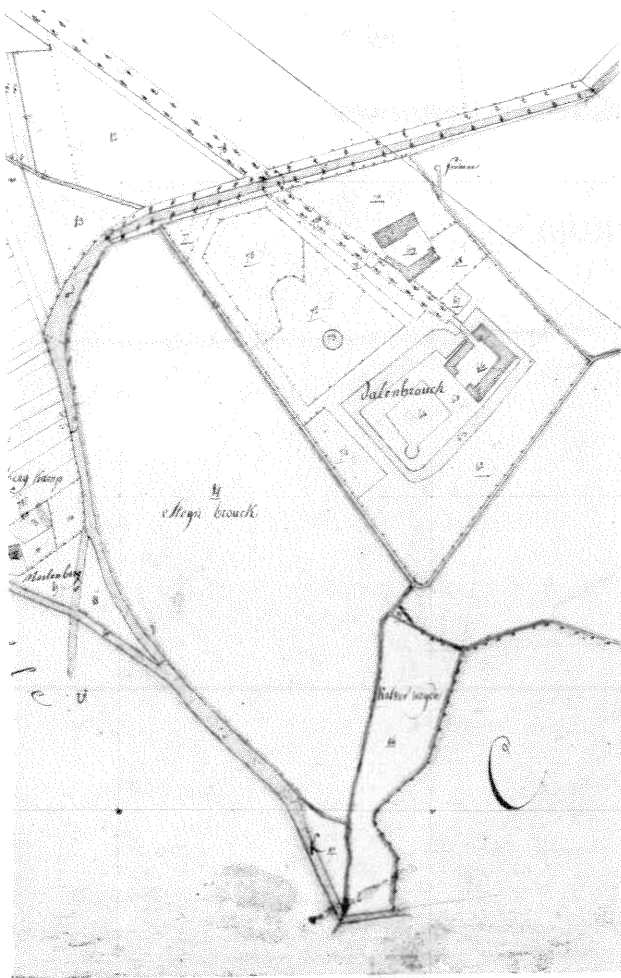
In de zomer van 1988 en in het voorjaar van 1989 vond een onderzoek plaats naar het nog overeind gebleven muurwerk van het huis. Te zamen met de historische gegevens heeft deze bouwhistorische documentatie gediend als basis voor een uitvoerige beschrijving van de bevindingen¹. Het volgende artikel is daarvan een uittreksel.

HISTORIE

Het ontstaan van heerlijkheid en huis

Op 30 december 1310 had Godfried II van Heinsberg de heerlijkheid Wassenberg van Jan II, hertog van Brabant en Limburg, voor een som van 10.000 ponden zwarte tournoisen in pand verkregen². Het was voor hem een belangrijke aanwinst, want de heerlijkheid Wassenberg werd slechts door de Roer gescheiden van de stamzettel te Heinsberg.

Volgens Sivr  had Godfried reeds v or deze overeenkomst in de nabijheid van het onder Wassenberg behorende dorp Herkenbosch enige bezittingen³. Vermoedelijk behoorde hiertoe ook een stuk grond dat hij gekocht had van Jan van Asenray en waarop later kasteel Daelen-

Afb. 2 Kadastraal minuutplan van de Gemeente Melick-Herkenbosch omstreeks 1830 (foto: R.A.L. Maastricht).

broeck zou worden gebouwd⁴. Het betreffende stuk grond was een achterleen van het hertogdom Gelre via de erfvoogdij van Roermond, waarvan het door Jan van Asenray in leen werd gehouden. Hierdoor kwam het kasteel in diezelfde leenverhouding⁵.

Te zamen met enkele andere (verspreid gelegen) goederen werden bovenbeschreven gebieden - namelijk het stuk grond waarop het kasteel zou worden gebouwd en het in de pandbrief van 1310 genoemde gebied - gedurende de eerste helft van de 14de eeuw samengevoegd tot de heerlijkheid Daelenbroeck⁶. In diezelfde periode is ook het kasteel gebouwd: de eerste vermelding dateert van 1326⁷.

Over de leenroerigheid van heerlijkheid en huis is reeds van aanvang af veel te doen geweest. Het land van Wassenberg was nog vóór de strijd om de Limburgse erfopvolging (Woeringen 1288) door de graaf van Gelre aan de aartsbisschop van Keulen verpand, maar werd in 1289 overgedragen aan de hertog van Brabant⁸. Hoewel niet op Wassenbergse grond gebouwd heeft de Brabantse hertog ook aanspraken op kasteel Daelenbroeck doen gelden, waarschijnlijk om zijn invloed in het grensgebied

met Gelre te vergroten. In 1370 verklaart hertog Wenceslaus van Brabant en Luxemburg het op Gelders grondgebied gelegen kasteel zelfs tot een Brabants leen⁹! Reeds in een oorkonde van 14 februari 1367 echter erkent Godfried III van Heinsberg zijn kastelen Heinsberg, Geilenkirchen en Daelenbroeck in leen te houden van de hertog van Gelre¹⁰.

Hoe de situatie precies geweest is blijft daarom onduidelijk. Temeer daar we in de 16de eeuw ook leenverheffingen vinden voor de Mankamer van de hertog van Gulik te Heinsberg¹¹. Vele processen zijn over deze kwestie gevoerd voor het Hof van Gelre en zelfs de Staten-Generaal hebben zich er mee bezig gehouden. Ondanks dat kan men de heerlijkheid toch beschouwen als een deel van het Gelderse Overkwartier, waaraan zij ook economisch het sterkst gebonden was¹².

Daelenbroeck in bezit van de Heren van Heinsberg

De bouwer van het kasteel, Godfried II van Heinsberg, stierf op 2 november 1331. Zijn kleinzoon, Godfried III van Heinsberg (later van Loon genaamd), geraakt in 1361 in oorlog met Engelbert van der Marck, de bisschop van Luik¹³. Inzet waren de rechten op het graafschap Loon. Ondanks grote financiële offers moest Godfried III in 1363 afstand doen van al zijn rechten op het omstrede graafschap¹⁴.

In 1393 heeft Godfried opnieuw moeilijkheden. Ditmaal met zijn haflbroer Reinald van Valkenburg over de heerlijkheid Daelenbroeck, welke de laatste zich wederrechtelijk had toegeëigend. Na vele onenigheden wordt de heerlijkheid op 11 april 1393 toegewezen aan Godfried¹⁵. Het is een van zijn weinige successen, want onder Godfried III van Loon verloor het Heinsbergse Huis vele goederen¹⁶.

Na het overlijden van Godfried in 1395 volgt zijn zoon, Jan II van Loon, bijgenaamd 'De Strijdbare', hem op. Onder Jan II volgde een aanzienlijke uitbreiding van de bezittingen. Zo erfde hij in 1423, na het overlijden van hertog Reinald IV van Gelre, een vierde gedeelte van het hertogdom Gulik¹⁷.

Een kleinzoon van Jan II, Jan IV van Loon, had uit zijn huwelijk met Johanna van Diest slechts één dochter. Deze dochter, Johanna geheten, trad in 1456 in het huwelijk met Jan II van Nassau-Saarbrücken¹⁸. Het is deze laatste die de heerlijkheid in 1464 verkoopt aan Godert van Vlodrop, die Daelenbroeck dan al sedert 1457 in pand bezit¹⁹.

Het geslacht van Vlodrop

In de oorkonde betreffende de overdracht, gedagtekend 10 januari 1464, werd de voorwaarde gesteld dat de heerlijkheid steeds een (achter)leen zou blijven van de heren van Heinsberg²⁰. Hiermee kwam het effectieve leenheer-

schap van de heerlijkheid aan Gulik en werd de Gelderse leenheerschappij in feite gereduceerd tot een papieren zaak. Pas in 1520 dringt de Gelderse hertog Karel van Egmond er op aan het leen in Arnhem te verheffen²¹. Een dergelijke verheffing heeft echter nooit plaatsgevonden. De invloed van de Gelderse oorlogen ging ook aan Daelenbroeck niet voorbij. In het najaar van 1504 besloot Philips de Schone zijn vermeende rechten op Gelderland kracht bij te zetten. Hij werd daarbij gesteund door zijn vader, Roomskoning Maximiliaan, die in mei van het volgende jaar met een groot leger uit Duitsland naar de grenzen van het Overkwartier trok²². Al spoedig moest Alveradis van Harff, weduwe van Willem I van Vlodrop, toestaan dat Maximiliaan kasteel Daelenbroeck met zijn krijgsvolk bezette. Mogelijk heeft het huis onder deze bezetting enige schade geleden. In ieder geval is aangetekend dat het in 1550 zo bouwvallig was, dat een grondige verbouwing plaats moest vinden²³. Die verbouwing geschiedde onder Odilia van Hoemen, weduwe van Willem II van Vlodrop, welke laatste na de dood van zijn moeder Alveradis heer van Daelenbroeck was geworden. Onder hun zoon Willem III van Vlodrop werd het werk afgerond en beëindigd.

Willem III liet bij zijn dood in 1564 alleen maar dochters na. Eén van deze dochters - Anna - was in datzelfde jaar getrouwd met Hattard van Pallandt, waardoor de heerlijkheid in een ander geslacht werd overgebracht.

Hattard van Pallandt

Baron van Pallandt heeft aanvankelijk nogal wat moeilijkheden gehad bij de verheffing van het leen: op 17 november 1565 wordt hem door stadhouder en leenmannen van Heinsberg niet toegestaan de eed af te leggen²⁴. Het schijnt dat deze weigering van doen heeft met het feit dat Willem I van Vlodrop Daelenbroeck in 1476 als zijnde 'zwaardleen' had verheven²⁵. Volgens de verkoopakte van 1464 echter was er sprake van een 'onverstervelijk leen'²⁶. De leenkamer in Heinsberg beweerde nu dat de mannelijke stam was uitgestorven en de heerlijkheid ten gevolge van bovenbeschreven bepaling niet op een andere stam kon overgaan. Ook de herhaalde verzoeken van Hattard van Pallandt - onder andere in 1572, 1600 en 1603 - werden alle afgewezen²⁷. Toch heeft baron van Pallandt tot aan zijn dood in 1615 de heerlijkheid zonder ook maar enige vorm van tegenkanting in zijn bezit gehad.

Het einde van de 16de eeuw was voor Daelenbroeck een zeer onrustige tijd. Een leger van ruim 22.000 Spaanse soldaten trok plunderend door het bisdom Münster en het hertogdom Kleef en op 7 oktober 1598 werd ook kasteel Daelenbroeck belegerd door de Spaanse troepen²⁸. Op het kasteel lag toen een bezetting van ongeveer 100 soldaten onder leiding van Ulrich von Daun, graaf van Falkenstein. Aanvankelijk weigerde von Daun het kas-

teel te openen, maar na beschietingen moest het al spoedig bij verdrag worden overgegeven²⁹. Het kasteel werd geplunderd en er werden grote vernielingen aangericht. Volgens van der Aa is na deze gebeurtenis het huis sterk in verval geraakt³⁰: vrijwel zeker was het de genadeklap voor het hoofdgebouw (afb. 2). Het is dan ook aan te nemen dat na de dood van Hattard van Pallandt nog slechts de voorburch permanent bewoond is geweest.

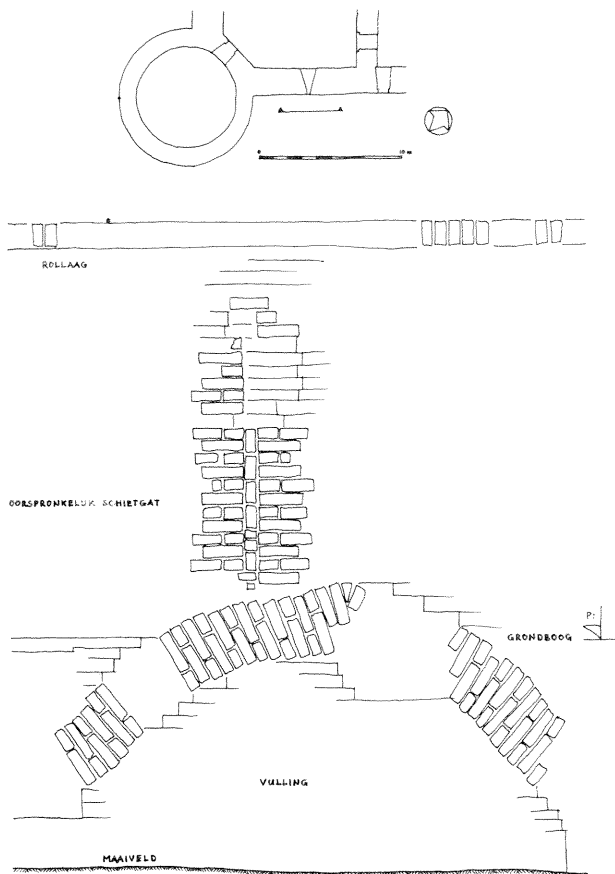
Een geschil omtrent het eigendomsrecht

Uit het huwelijk van Hattard van Pallandt met Anna van Vlodrop waren twee dochters gesproten. De oudste, Anna, huwde baron Pieter Ernest van Rollingen; de jongste, Catharina, trouwde baron Samson van Warsberg. Beide zwagers bezaten de heerlijkheid onverdeeld, terwijl aan van Rollingen - als zijnde gehuwd met de oudste dochter - het recht werd toegekend het slot te bewonen en de heerlijke rechten uit te oefenen³¹.

Na de dood van Pieter Ernest van Rollingen kwam de helft van de heerlijkheid in het bezit van drie van zijn zonen. De oudste zoon, Jan Frans, komt echter al spoedig in conflict met baron Adolph van Eynatten, gehuwd met de enige dochter van baron Samson van Warsberg en zodoende eigenaar van de andere helft van de heerlijkheid. Hiermee werd de grondslag gelegd voor een proces over het eigendomsrecht van de heerlijkheid dat meer dan 80 jaar zou gaan duren en schatten aan geld zou gaan kosten. Uiteindelijk wordt in 1707 door bemiddeling van gedeputeerden der Staten-Generaal van de Republiek der Verenigde Nederlanden een overeenkomst tot stand gebracht³². Hierbij wordt het kasteel aan Jan Ernest van Rollingen (kleinzoon van Jan Frans) toegewezen. Na deze uitspraak laat Jan Ernest een gedeelte van de inmiddels vervallen voorburch opknappen³³. De sluitsteen van een boog boven de poort in de zuidoostelijke woonvleugel herinnert nog aan deze verbouwing: onder het wapenschild van Van Rollingen is daar het jaartal 1707 uitgehouwen. Het hoofdgebouw was toen al een ruïne. Na de dood van Jan Ernest van Rollingen verkoopt zijn achterneef en naaste bloedverwant, Lotharius Frederik van Rollingen, op 5 augustus 1727 het kasteel en de heerlijkheid voor 75.000 pattacons aan baron Frederik Victor de Meer d'Osen³⁴.

Het geslacht de Meer d'Osen

Frederik Victor de Meer d'Osen was door bovengenoemde koop zijn financiële krachten ver te boven gegaan en zag zich genoodzaakt de heerlijkheid zwaar met hypotheeken te belasten, echter zonder zich te voorzien van behoorlijke toestemming van het Hof van Gelre. Bovendien haalt hij zich de woede van het Hof op de hals door te beweren dat de heerlijkheid geen deel uitmaakt van het hertogdom Gelre en het Hof er derhalve geen ju-

Afb. 3 De buitenzijde van het (later dichtgezette) oorspronkelijke schietgat boven een ver boven het maaiveld liggende grondboog.

risdictie over heeft. In 1736 wordt daarom door de Landvoogdes nadrukkelijk bepaald dat Daelenbroeck op Gelders grondgebied gelegen is³⁵.

Frederik Victor bleef daardoor zitten met een enorme schuldenlast en op aandringen van de schuldeisers wordt in maart 1737 een openbare verkoop van de heerlijkheid aangekondigd. Slechts op het allerlaatste moment heeft de Meer deze verkoop kunnen voorkomen.

Gedurende de Oostenrijkse successieoorlog houdt de Meer zich betrekkelijk rustig, hoewel hij de Gelderse leenroerigheid blijft aanvechten. In 1748 krijgt het Hof dan ook opdracht hem gerechtelijk te vervolgen en er wordt beslag gelegd op de heerlijkheid³⁶. Eindelijk zag Frederik Victor de ernst in van zijn situatie en onderwierp zich aan het decreet van 1736. Zijn financiële positie bleef echter uitermate moeilijk en uiteindelijk, na het overlijden van zijn echtgenote begin 1757, besluit een door de landvoogd aangestelde commissie hem onder curatele te stellen. Zijn zoon, Reinier Frederik de Meer d'Osen, wordt curator.

De ongehuwde Reinier Frederik liet het kasteel veelal onbewoond en vertrouwdde het bestuur van de heerlijkheid toe aan zijn schout. De betrekkelijke rust die dan ontstaat wordt ruw verstoord door de Franse revolutie. Bij wet van de Nationale Conventie van 31 augustus 1795

volgt inlijving bij Frankrijk: Herkenbosch met kasteel Daelenbroeck onder het departement de la Roer³⁷. In de Franse tijd deed de voorburch van het kasteel dienst als gemeentehuis en burgemeesterswoning³⁸ (afb. 4).

De laatste eigenaren

Op 30 juli 1821 verkoopt Frederik Joseph de Meer d'Osen - erfgenaam en neef van de overleden Reinier Frederik - het kasteel met bijbehorende gronden aan erfritter Jan Karel Hendrik van der Renne, wiens nakomelingen het kasteel tot in deze eeuw in bezit hebben gehad³⁹. Zijn achterkleindochter, jonkvrouwe Maria Rosalie Hubertine Catharina van der Renne van Daelenbroeck trouwde in 1901 met baron Charles Marie Josèph Ghislain Gillès de Pélichy. Het zijn deze beide echtlieden die Daelenbroeck uiteindelijk op 29 juni 1972 verkopen aan Pieter Johannes Joseph ter Berg. Inmiddels is het kasteel overgedragen aan het Boshotel Vlodrop.

BOUWGESCHIEDENIS

Met de bouw van het kasteel moet kort vóór 1326 begonnen zijn⁴⁰. Volgens Sivré sticht Godfried II van Heinsberg in dat jaar een beneficie in de kapel van het kasteel, dat volgens de stichtingsbrief toen nog niet geheel voltooid was. De huidige ruïne dateert nog grotendeels uit deze periode.

Het oudste muurwerk

Het grondplan wordt in eerste aanleg gevormd door een rechthoek van ongeveer 40 bij 42 meter met op de zuidwest hoek een naar één zijde uitspringende vierkante toren (afb. 5).

De zuidoostelijke buitenmuur is gefundeerd op een stelsel van poeren en grondbogen. In ieder geval twee poeren zijn geheel in mergel opgetrokken. De mergel liep door tot aan de geboorte van de bakstenen grondboog. Opvallend is dat de bogen zich op een aanzienlijke hoogte boven het tegenwoordige maaiveld bevinden. Immers, als onderdeel van de fundering waren zij zeker niet bedoeld om (geheel) in het zicht te komen. Het metselwerk boven de bogen dateert nog grotendeels uit de 14de eeuw. Bij nadere beschouwing blijkt dat ook de boogvulling uit die tijd moet stammen: de vullingen zijn gemetseld in Vlaams verband met steenformaten die gelijk zijn aan die van de boog⁴¹. Bovendien is er tussen boogvulling en grondboog geen zettingsnaad te herkennen. Sporen van een talud werden niet aangetroffen.

Boven iedere grondboog is een schietgat aangebracht. Eén van deze schietgaten heeft zijn authentieke vorm nog behouden, zij het dat het later is dichtgezet (afb. 3). Van een viertal andere schietgaten waren aan de binnenzijde

zowel de linker- als rechterdagkanten bewaard gebleven. De uitvoering was vrij uniform: aan de binnenzijde varieerde de breedte van 1,07 tot 1,14 meter. Uiteindelijk bleef aan de buitenzijde een nauwe spleet van ca. 8 cm breed en ca. 1,63 meter hoog over.

Het metselwerk van de muur is grotendeels in strak Vlaams verband opgetrokken, heeft een 10-lagenmaat van 81/82 cm en steenformaten van 27/28x13/14x6½/7 cm. Meer naar het zuiden toe worden zowel lagenmaat als steenformaten iets kleiner. Bovendien is het strakke Vlaams verband daar verlaten en heeft men over het algemeen zonder verband (wild) gemetseld.

Het Vlaams verband raakt in de noordelijke Nederlanden naar tot nu toe wordt aangenomen na het eerste kwart van de 14de eeuw steeds meer in onbruik⁴². De overgang via metselwerk zonder verband naar staand verband lijkt daar een algemeen verschijnsel. Op Daelenbroeck is in dezelfde muur zowel in Vlaams verband als zonder verband gemetseld. Mogelijk kan hier dus een verband worden gelegd met de noordnederlandse ontwikkeling, want het kasteel valt met zijn bouwtijd van omstreeks 1326 precies in een overgangperiode.

De uitvoering van de zuidwestelijke muur is totaal verschillend van de zuidoostelijke muur. De muur is op staal

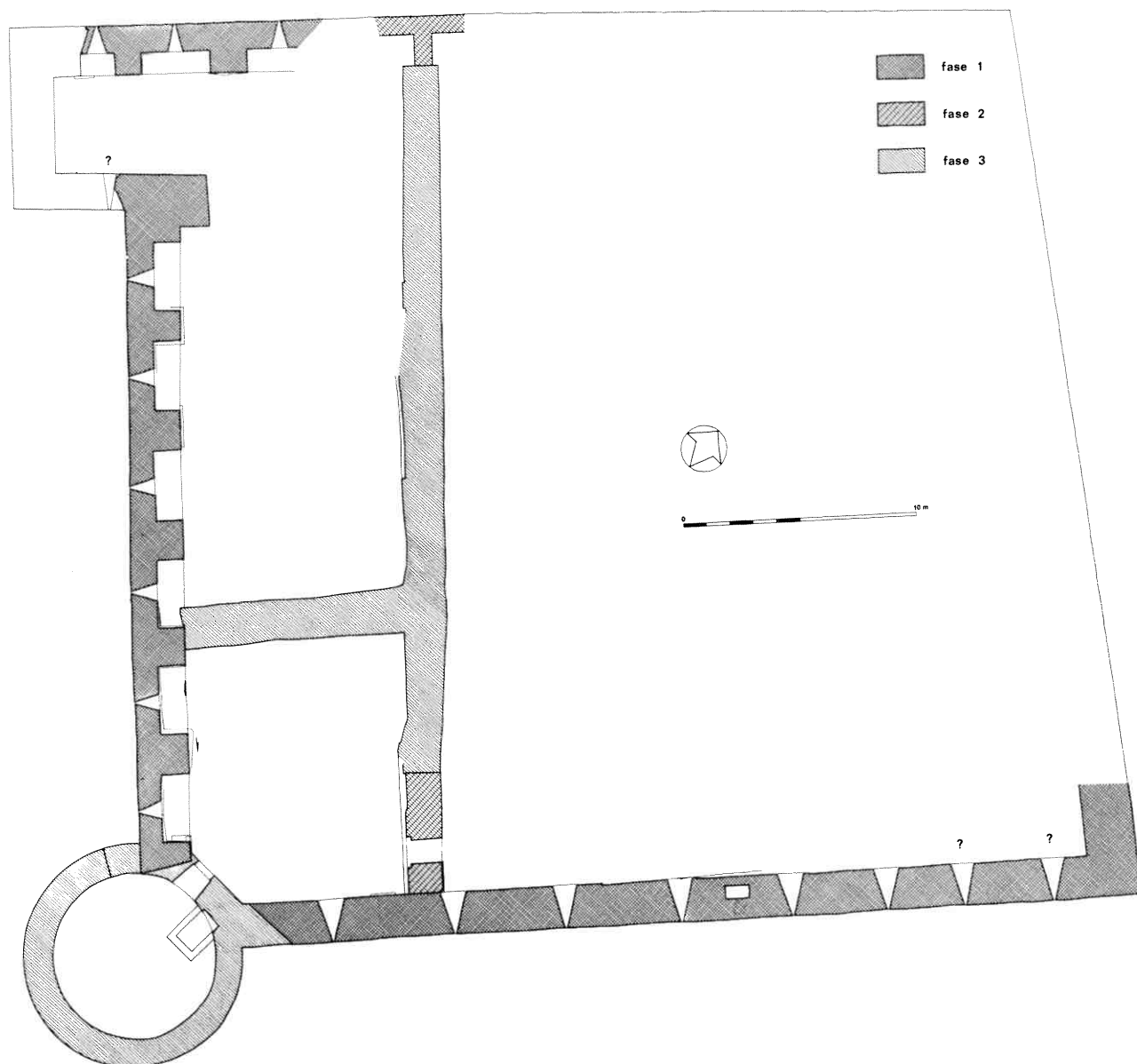
gebouwd en bezit aan de binnenzijde een stelsel van spaarvelden onder spitsbogen dat over vrijwel de gehele lengte van de muur is toegepast en zeer uniform is uitgevoerd (afb. 5). Opvallend is dat ook hier de eerste lagen van de fundering op sommige plaatsen uit mergel zijn opgebouwd. Er vallen daarin zelfs versnijdingen waar te nemen (afb. 6).

De poeren variëren in breedte van 1,66 tot 1,74 meter en in diepte van 1,15 tot 1,17 meter. De breedte van de bijbehorende spaarvelden loopt uiteen van 2,82 tot 2,92 meter. In het midden van ieder spaarveld was een schietgat aangebracht. De schietgaten zijn van een ander type dan die van de zuidoostelijke kasteelmuur. De breedte aan de binnenzijde was consequent zo'n 0,70 meter, de hoogte varieerde van 1,92 tot 1,99 meter. Naar buiten toe vernauwde het schietgat zich tot een spleet van ca. 8 cm breed. Ook hier was één schietgat nog in zijn authentieke vorm bewaard gebleven (afb. 7).

Opmerkelijk is dat aan de binnenzijde van beide muren geen sporen werden aangetroffen van binnenmuren. Dientengevolge kan over de indeling van de binnenuimte weinig worden gezegd, tenminste, voor wat betreft de oudste fase. Toch is het aannemelijk dat tegen beide muren reeds in fase I een (woon)vleugel is geweest. De waarschijnlijk originele stortkokers in beide muren

Afb. 4 De buitenzijde van het (later dichtgezette) oorspronkelijke schietgat boven een ver boven het maaiveld liggende grondboog.

Afb. 5 Plattegrond met daarin aangegeven de eerste drie bouwfases van het kasteel.

zijn anders moeilijk te verklaren. Bovendien werd tijdens het onderzoek in de zuidoostelijke buitenmuur een staande tand ontdekt. Deze 1,10 meter brede tand, die zich tussen de in zuidelijke richting gezien twee laatste schietgaten bevond, was niet gebruikt (afb. 8). Zonder twijfel moest zij deel uitmaken van de hoofd vleugel van het kasteelcomplex (tegen de zuidwestelijke buitenmuur). Weliswaar kon het bestaan van die vleugel in de eerste fase niet worden aangetoond, de staande tand bewees duidelijk dat zij er aanvankelijk wel was gepland. De hoofd vleugel kan pas daadwerkelijk vanaf de tweede helft van de 15de eeuw worden aangetoond (fase 3).

Op de westhoek is oorspronkelijk een naar één zijde uitspringende vierkante toren geweest. Tegenwoordig zijn

daarvan nog twee uitspringende stukken fundament aanwezig, beide in verband gemetseld met de buitenmuren (afb. 5).

Het meest westelijke fundament is 2,13 meter zwaar en gelegd op een laag geel zand. Na het opschonen ervan werd aan de binnenzijde in aanzicht een verticale naad waargenomen. De naad bleek te behoren tot de dagkant van een later dichtgezet schietgat. Na verder onderzoek kwam een bijzonder merkwaardig verschijnsel aan het licht: de nog bewaard gebleven dagkant van het schietgat was vanaf de vleilaag direct op het gele zand gelegd. Dientengevolge was ter plaatse van het schietgat de fundering van de toren onderbroken. Het waarom van deze aanleg was onduidelijk.

Het zuidelijke fundament was 1,50 meter dik. Binnen de

woonvleugel verbreedt dit fragment zich tot 2,30 meter (afb. 5). Het metselwerk is daar sterk afgebrokkeld. In dit fundament bevond zich mogelijk een dagkant. Het metselwerk was echter te zeer verbrokken om eenduidige conclusies te trekken. In verband met het geven van flankverdediging zou een schietsleuf in de oorspronkelijke opzet hier echter niet ondenkbaar zijn.

Het schietgat in het westelijke fundament maakt in feite deel uit van de noordwestelijke buitenmuur van het kasteel. Aan de binnenzijde van die muur zijn twee spaarvelden te herkennen (afb. 5). Wanneer beide spaarvelden worden vergeleken met het spaarveld met schietsleuf in het fundament van de toren, dan blijkt dat de breedte van het laatste spaarveld precies de helft is van de breedte van de beide andere spaarvelden. Hoogstwaarschijnlijk is dit gedaan om de toren niet al te ver te laten uitspringen. Strategisch gezien zou dat immers een behoorlijke verzwakking betekenen. Hoever de toren overigens precies heeft uitgesprongen moet onbekend blijven. Door de ondiepe aanleg is buiten de beide fundamentresten al het andere metselwerk van de toren verdwenen.

Jan de Beyer geeft op de tot dusver enige min of meer betrouwbare tekening van de hoofdburcht op de westhoek de vierkante toren weer (afb. 1). Volgens de Beyer stond de toren à cheval ten opzichte van de zuidwestelijke muur. Om de toren een min of meer vierkante vorm te geven zou de noordoost wand ervan recht voor een spaarveld komen. Dit is niet erg waarschijnlijk. Toch moet de betreffende muur ongeveer op die plaats worden gezocht. Hoogstwaarschijnlijk is de noordoost wand van de toren dan ook gebouwd op een ontlastingsboog die zich op grotere hoogte boven de oorspronkelijke keldervloer bevond. Een dergelijke situatie doet zich ook voor bij de westelijke hoektoren van het Gebroken Slot te Grubbenvorst⁴³.

Vanwege een gebrek aan tijd, geld, materieel en mankracht konden de noordwestelijke en noordoostelijke buitenmuren van het kasteel niet worden onderzocht. De plattegrond van de 14de eeuwse fase is dientengevolge erg onvolledig (afb. 5). Op basis van een redelijk betrouwbare kaart van de heerlijkheid kan in die plattegrond met vrij grote zekerheid de poort ongeveer in het midden van de noordoostelijke buitenmuur worden geplaatst (afb. 9). Onbekend bleef of er op de noordhoek ooit een toren heeft gestaan. Een uit het eerste kwart van de 18de eeuw daterende en aan Johan Franz von Welsch toegeschreven tekening uit de kartografische beschrijving van de hertogdommen Gulick, Berg en Kleef - waar een toren op de noordhoek inderdaad niet voorkomt - bleek een aantoonbare fantasievoorstelling (afb. 16). Een op deze afbeelding gesuggereerde toren op de oosthoek heeft nooit bestaan en verder zijn vorm en oriëntatie van de voorburcht totaal verkeerd voorgesteld. Helaas, want

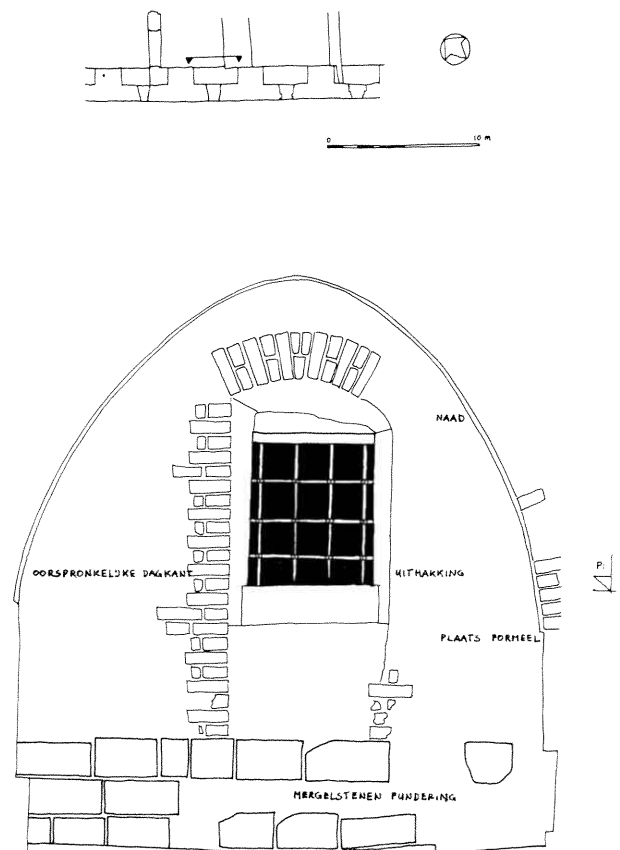
een groot aantal van de in totaal 242 afbeeldingen van steden, kloosters en kastelen is wel nagenoeg exact⁴⁴.

De tweede bouwcampagne

De datering van fase 2 steunt voornamelijk op een typologisch verschijnsel. Het metselwerk is tussen twee schillen van baksteen opgetrokken met de toepassing van zwaailagen. Nadat één tot drie lagen loodrecht en/of evenwijdig op het muurvlak waren gemetseld, werden alle bakstenen van de volgende laag onder een hoek van ca. 45° ingelegd. Daaroverheen ging weer een aantal lagen 'normaal' metselwerk, waarna wederom de bakstenen schuin werden ingelegd. Ditmaal echter in de andere richting. Veelal werden in de zwaailagen stukken en brokken baksteen verwerkt. Wanneer men praat over dit verschijnsel duiken vaak de namen 'patijse lagen', 'visgraatverband' en 'keperlagen' op. De bouwkundige interpretatie van deze namen verschilt echter duidelijk van wat onder zwaailagen wordt verstaan⁴⁵.

Datering van voorhanden zijnde parallellen geeft het volgende overzicht: de tot dusver vroegste bekende toepassing wordt gevonden bij kasteel Brederode. De zwaailagen worden daar kort na 1354 gedateerd⁴⁶.

Bij kasteel Hodenpijl wordt het verschijnsel in de jaren rond 1380 geplaatst⁴⁷ terwijl het metselwerk met zwaailagen zoals toegepast bij kasteel Heemstede waarschijnlijk

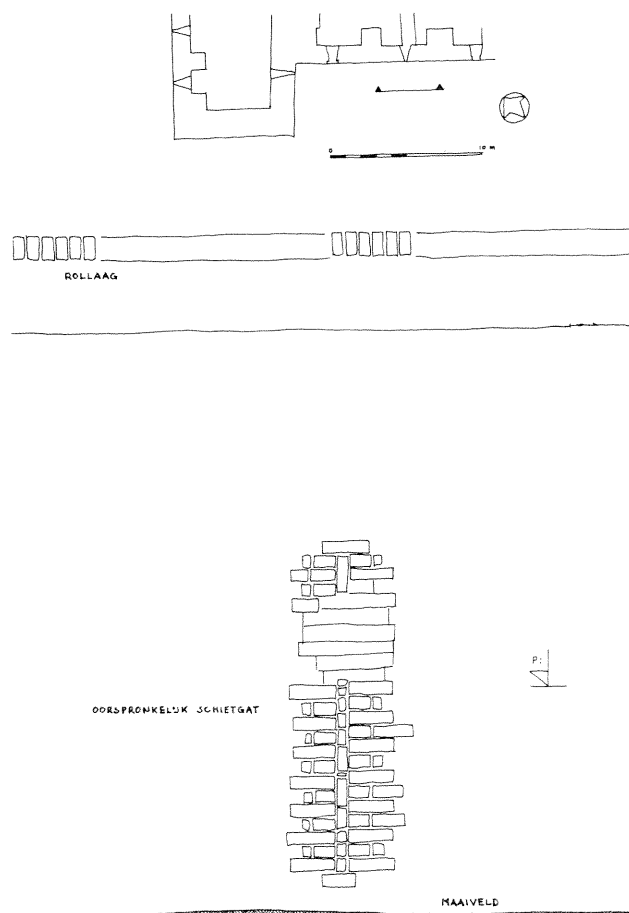
Afb. 6 Aanzicht van een tot keldervenster vergroot schietgat. De linker dagkant is nog over de volle hoogte aanwezig.

kort na 1400 tot stand moet zijn gekomen⁴⁸. Bij de woontoren Dever te Lisse tenslotte worden de zwaailagen omstreekt 1370 gedateerd⁴⁹.

Voorlopig lijkt het erop dat zwaailagen voornamelijk in de tweede helft van de 14de eeuw voorkomen. In combinatie met de aangehaalde parallellen lijkt het niet te gewaagd het metselwerk van fase 2 in de tweede helft van de 14de eeuw te dateren.

Op 0,57 meter noordelijk van de staande tand bevindt zich de aansluiting van een koud tegen de buitenmuur gemetselde dwarsmuur (afb. 5). De dwarsmuur maakt deel uit van de hoofdvleugel en is deels vóór een schietgat gebouwd. Opvallend is dat de muur maar ca. 5,20 meter lang is. De nog te bespreken binnenpleinmuur van fase 3 sluit er koud op aan.

Bij de bespreking van fase 1 is er vanuit gegaan dat tegen de zuidwestelijke buitenmuur de hoofdvleugel is geweest. Tijdens het onderzoek echter is in opgaand werk geen enkel spoor of restant van een eventuele binnenpleinmuur van het hoofdgebouw uit fase 1 gevonden. Het is niet erg voor de hand liggend dat de dwarsmuur van fase 2 een nauwelijks driekwart eeuw oude binnenpleinmuur uit de eerste fase heeft vervangen. Net zo goed zou kunnen worden verondersteld dat het binnenplein in de

Afb. 7 Het nog oorspronkelijke schietgat in de zuidwestelijke buitenmuur.

Afb. 8 De staande tand in de buitenmuur van fase 1.

eerste fase - althans op deze plaats - onbebouwd is geweest. De dwarsmuur van fase 2 zou dan niets meer zijn dan het logische vervolg van een kortere of langere tijd stil gelegde bouwcampagne, gefundeerd hetzij op maagdelijke grond, hetzij op reeds bij de eerste fase gelegde fundamenteën.

Tot deze laatste gevolgtrekking geeft een versnijding in de dwarsmuur op ca. 0,76 meter boven de huidige kelderfloer aanleiding (afb. 10). Hoewel er tot dusver geen aanvullende bewijzen voor zijn gevonden is het zeer wel denkbaar dat het werk onder de versnijding nog behoort tot de eerste fase en dat het metselwerk daarboven pas tijdens de tweede grote bouwcampagne tot stand is gekomen. Daarbij moet volledigheidshalve wel worden opgemerkt dat verschil in metselwerk of baksteenformaten onder en boven de versnijding niet kon worden aangetoond.

Een geheel ander bouwdeel, waarvan het (eveneens) niet duidelijk is of het in de eerste danwel tweede fase tot stand is gekomen, bevindt zich tegen de noordwestelijke buitenmuur. Het betreft een brok metselwerk van ca. 0,50 bij 1,47 meter dat uit de hier slechts 0,80 meter dikke buitenmuur naar binnen springt en daarmee in verband is gemetseld (afb. 5). De opbouw van het metselwerk is gelijk aan die van de dwarsmuur. Ook hier zijn zwaailagen toegepast. Gezien de geringe dikte van de buitenmuur en de maten van het uitspringende stuk metselwerk is het erg verleidelijk de laatste te bestempelen als een poer van een weergang op spaarbogen. De weergang kan zich langs de noordwestelijke buitenmuur van het kasteelcomplex hebben uitgestrekt. Binnen het totaal concept van het rechthoekige Daelenbroeck zou een dergelijke opbouw zelfs al bij de eerste aanleg van de burcht mogen worden verwacht. Het zoeken naar een tweede poer aan de binnenzijde van de muur leverde echter niets op.

Indien echter toch het restant van een poer van een weergang op spaarbogen werd gevonden, dan valt het moeilijk aan te nemen dat deze niet in de oorspronkelijke opzet

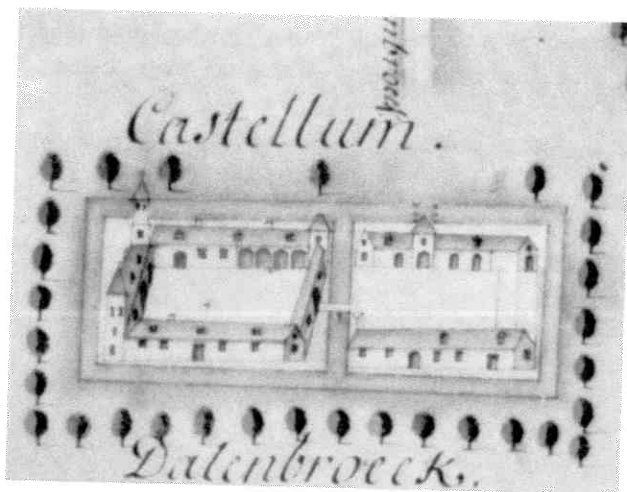
opgenomen is geweest. Mocht inderdaad reeds van aanvang af hier een weergang zijn geweest dan kan het aanwezig zijn van zwaailagen in de poer op tweeërlei wijzen worden verklaard.

Als eerste zou het een resultaat kunnen zijn van een herstellingswerkzaamheid. Door verdere ontgraving zou dit in principe moeten zijn te controleren.

De tweede verklaring is gebaseerd op de veronderstelling dat bouwfase 1 en bouwfase 2 zo dicht bij elkaar liggen dat zij op sommige plaatsen min of meer in elkaar overlappen. Het als poer bestempelde stuk metselwerk zou dan weliswaar in een tweede bouwcampagne tot stand zijn gekomen, maar nog wel deel uitmaken van de oorspronkelijke opzet. Dit zou verklaren waarom in het opgaand metselwerk van de poer wel en in bijvoorbeeld de zuidwestelijke buitenmuur geen zwaailagen zijn toegepast.

Dat er vrij lang over de bouw van het complex gedaan moet zijn lijkt aannemelijk. Enerzijds zijn daar technische gegevens als de grote verschillen in fundering van de zuidwestelijke en zuidoostelijke buitenmuren, het verschil in metselverbanden binnen fase 1 en de grote variatie in steenformaten. Anderzijds is daar het historisch gegeven van het tijdsbestek tussen 1310 (het jaar waarin Godfried II van Heinsberg pandheer wordt van Wassenberg) en 1326 (de eerste vermelding van het dan in aanbouw zijnde kasteel). Een en ander lijkt met elkaar in overeenstemming. Hoe dan ook, het stapsgewijs voltooiën van een dergelijk complex is in de 14de eeuw niet vreemd.

Mogelijk heeft het oorspronkelijke plan van de kasteelbouw zich dus uitgestrekt over de fasen 1 en 2.

Afb. 9 Detail van een anonieme kaart van de heerlijkheid Daelenbroeck (ca. 1700), pen in bruin, bruin gewassen. 'Plan Geographique de la Situation des communautés ou Villages Herten, Merhum, et Ohel, à gauche, et Neel, Leeuwen, et Azenraedt, à droit, situés du côté de Ruremonde le tout appartenant à la Seigneurie de Daelenbroeck' (GAR, topografische verzameling Limburg, inv.nr. D51. Het origineel bevindt zich in het Kriegsarchiv Wien, inv.nr. G 1 g 145. Foto auteur).

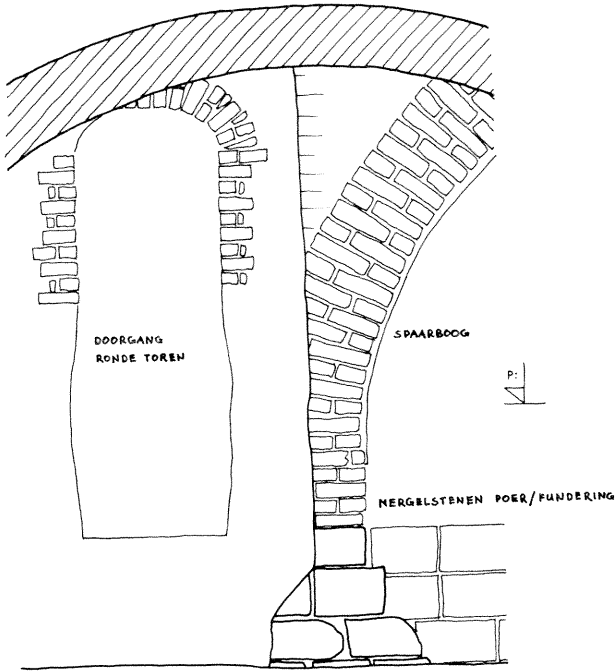
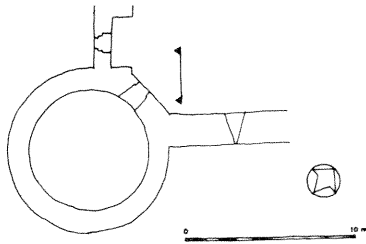
Afb. 10 De (oudere?) versnijding in de dwarsmuur van fase 2.

De verbouwingen onder Godert van Vlodrop

Wanneer Daelenbroeck in 1464 voor 8.742 'overlensche Kuyrfurster Rijnscher gulden' wordt verkocht aan Godert van Vlodrop, blijkt dat deze laatste 'ouch zweyehondert der selver gulden an deme vurs. slossz vurbuwt hait'⁵⁰. Het is erg verleidelijk het in fase 3 tot stand gekomen metselwerk omstreeks deze tijd te dateren. Wanneer Godert van Vlodrop gedurende het tijdvak waarin hij pandheer was van Daelenbroeck en de heerlijkheid dus niet in volle eigendom bezat, op bescheiden schaal reeds bouwactiviteiten kon ontplooiën, dan is het aan te nemen dat diezelfde Godert na 1464, wanneer hij rechtmatig eigenaar is van de heerlijkheid en dus aan niemand meer verantwoording schuldig is, de situatie waarin het kasteel verkeerde geheel aan zijn wensen heeft laten aanpassen. Toch is voorzichtigheid geboden. Daterende archeologische vondsten uit deze context ontbreken zodat van een bewijsbare datering geen sprake kan zijn. Niettemin is het mijns inziens verantwoord het metselwerk van fase 3 in de tweede helft van de 15de eeuw en dus in de periode van Godert van Vlodrop te dateren.

Het meest opvallende bouwdeel dat in deze fase tot stand kwam, schijnt de ronde toren op de zuidhoek (afb. 5). De toren staat koud tegen de beide vroeg 14de eeuwse buitenmuren van fase 1. De toren is min of meer in staand verband opgetrokken, heeft een 10-lagenmaat van 76 cm en steenformaten van 26/28x12½/13½x6/6½ cm. Bij de bouw van de ronde toren moest de (vermoedelijk) rechte hoek van de 14de eeuwse opzet worden afgebroken. Hoogstwaarschijnlijk zijn de bakstenen die bij deze sloop zijn vrijgekomen hergebruikt bij de bouw van de toren. Opvallend is anders dat de steenformaten in meer dan een eeuw tijd nauwelijks veranderen.

De ronde toren was bereikbaar via een door een korfboog gedekte doorgang van 2,10 meter hoog en 0,90 meter breed (afb. 11). De plaats waar de drempel heeft gele-

Afb. 11 De (koude) aansluiting van de ronde toren op de 14de eeuwse buitenmuur.

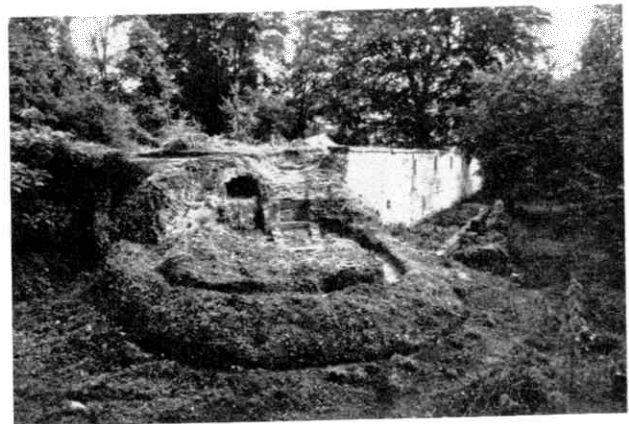
gen kon vrij exact worden bepaald. De onderkant ervan lag op 0,63 meter boven de huidige keldervloer. Er mag vanuit worden gegaan dat dit niveau heeft aangesloten op een reeds bestaand vloerpeil. De conclusie moet dan zijn dat het oorspronkelijke vloerniveau hier tenminste 0,60 meter hoger is geweest.

De toren meet binnenwerks 7,09 meter en was oorspronkelijk overdekt door een steens koepelgewelf. Een restant van dit gewelf is nog aanwezig. Ter hoogte van de hierboven besproken doorgang was het gewelf van een steekkap voorzien. Oostelijk van de doorgang scheen in het muurwerk een nis uitgespaard. Direct voor de nis was een rechthoekig fundament gelegd (afb. 12). Ondanks het afgebrokkelde metselwerk van de nis konden de restanten van een tweetal optreden worden herkend. De nis bleek in feite niets anders dan het begin van een in de dikte van de muur uitgespaarde trap. Plaatselijk was zelfs de houtnerf van de beplanking van de stenen traptreden als afdruk in de witte kalkspecie bewaard gebleven. De dikte van de muur was echter niet voldoende om het

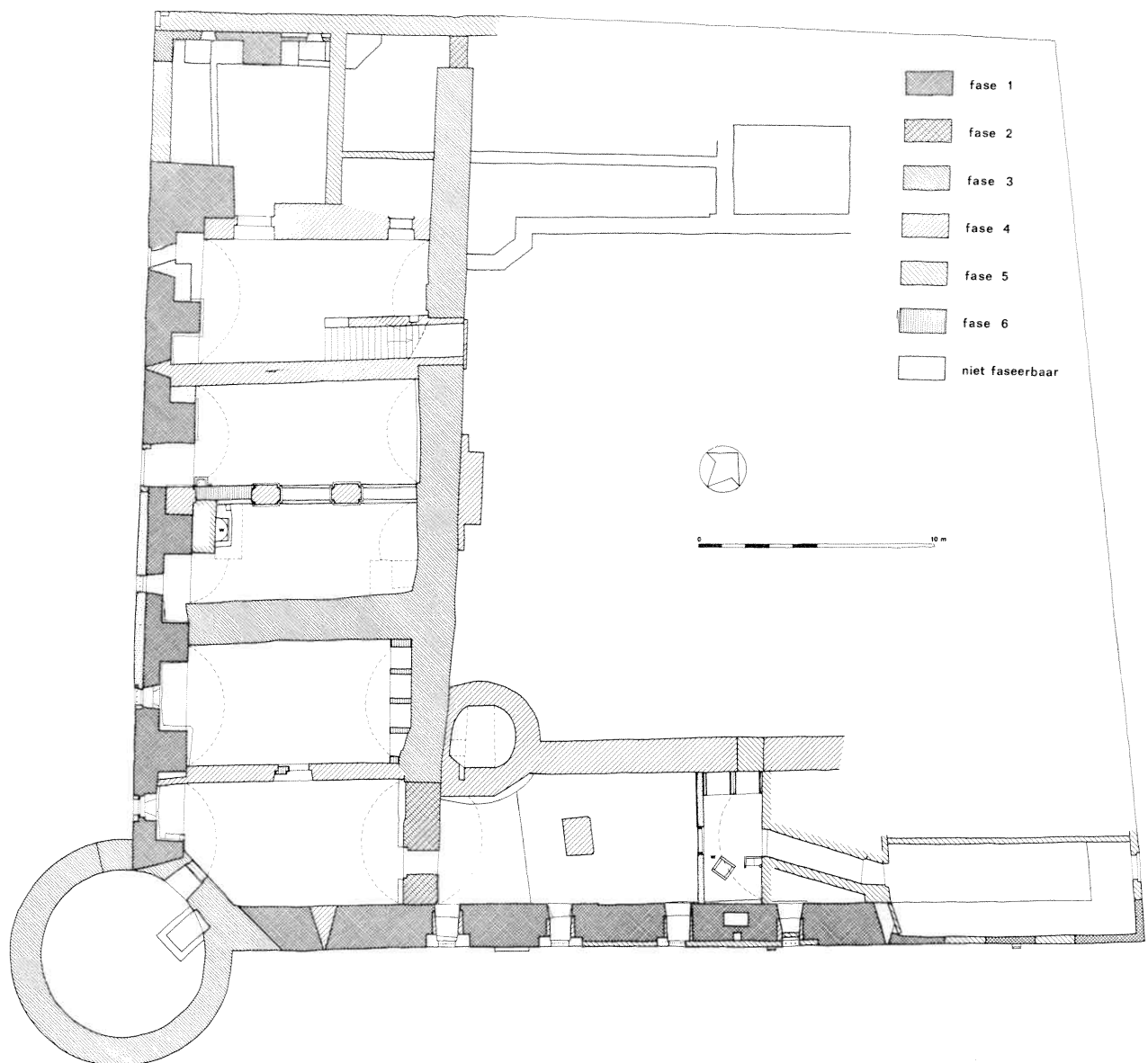
hoogteverschil tussen kelder en begane grond met de trap te overbruggen. Hierdoor was men gedwongen de eerste treden van het stijtpunt binnen de toren te leggen. Het rechthoekige fundament werd daarbij gebruikt voor de opbouw van een houten trap.

Op de uit 1738 daterende tekening van Jan de Beyer is de ronde toren op de zuidhoek nog in volle glorie afgebeeld (afb. 1). Zij lijkt daar één geheel uit te maken met een deel van de hoofdvleugel. Zo is te zien dat het rondboogfries onder de dakvoet van de toren een vervolg heeft in de trapgevel van het hoofdgebouw. De waterlijst onder het kruiskozijn op de verdieping van de toren correspondeert met de waterlijst in de langsegevel van het hoofdgebouw. In de trapgevel zijn verder enkele blindnissen getekend. Ook kunnen daar een aantal speklagen worden herkend. De genoemde elementen kunnen stijlhistorisch in de tweede helft van de 15de eeuw worden gedateerd. De binnenpleinmuur van de hoofdvleugel is in deze fase over de volle lengte aantoonbaar aanwezig (afb. 5). Koud tegen de dwarsmuur van fase 2 aangemetseld loopt zij in rechte lijn door tot aan de vermeende poer van de weergang op spaarbogen. Een forse dwarsmuur is ermee in verband gemetseld. Het is mogelijk dat die laatste muur in verband kan worden gebracht met de schoorsteen die de Beyer op de hoofdvleugel weergeeft (afb. 1). Er zou zich dan op begane grond en/of verdieping aan één of beide zijden een schouw tegen de muur hebben bevonden. De muur verdeelt de totale ruimte van de hoofdvleugel op begane grondniveau in 1/3 kemenade (= camera caminata, kamer met stookplaats) en 2/3 (ridder)zaal. Dit komt ook voor bij onder meer het Muider slot, slot Loevestein, kasteel Ammersoyen en de ruïne van Brederode.

Helaas viel de binnenpleinmuur van de hoofdvleugel nauwelijks te onderzoeken, daar zij niet kon worden ontpleisterd. Zonder twijfel had dit vele zaken kunnen verduidelijken.

Afb. 12 De ronde toren op de zuidhoek tijdens de werkzaamheden. Duidelijk is het rechthoekige fundament voor de nis te herkennen.

Afb. 13 Plattegrond van het kasteel met daarin aangegeven de bouwfasen vanaf fase 4.

De grootschalige verbouwingen in de 16de eeuw

Bouwfase 4 kan vrij exact worden gedateerd omstreeks 1550. In dat jaar verkeerde het kasteel in een dusdanige bouwvallige staat dat er sprake van is dat het geheel moest worden afgebroken⁵¹. Tijdens het onderzoek bleek echter dat de toestand hiertoe nog geen aanleiding gaf. Wel heeft er een ingrijpende verbouwing en vernieuwing van het reeds bestaande kasteelcomplex plaatsgevonden. Bouwfase 4 was hiervan het resultaat.

In de zuidhoek van het binnenplein werd een koud tegen de hoofd vleugel aangemetselde traptoren opgetrokken (afb. 13). Het fundament daarvan is in de kelderruimte voor een gedeelte zichtbaar: een halfronde sokkel, opgebouwd uit door elkaar verwerkte en deels hergebruikte bakstenen en mergelblokken. Boven een versnijding van

onregelmatige breedte krijgt een deel van het metselwerk een hoekige vorm. Dientengevolge was de omtrek van de traptoren op begane grond niveau van het binnenplein bijzonder grillig (afb. 14).

De toren bleek een nog gaaf keldertje te bevatten. Dit keldertje mat 2,62 bij 2,77 meter en was geheel gevuld met baksteenpuin. Men had het overdekt door een tongewelf met gordelbogen. In het steens gewelf bevindt zich in het midden een rechthoekige, oorspronkelijk in het gewelf opgenomen uitsparing. Dit is de enige toegang tot de kelder. Daarnaast bevond zich nog een schuin door het gewelf lopende sleuf van 0,52 bij 0,21 meter. Mogelijk diende de sleuf als watertoevoer van een cisterne (= waterkelder). Ook kan worden aangenomen dat het keldertje als gevangenis heeft dienst gedaan. De door het gewelf heen lopende sleuf heeft dan waarschijnlijk als licht- of luchtspleet gefungeerd. Boven het keldertje heeft de

Afb. 14 De grillige vorm van de omtrek van de traptoren gezien naar het noordwesten.

trap in de toren omhoog gelopen. Een restant van de spil is bewaard gebleven. Van een tweetal treden werd het verloop teruggevonden. Hieruit bleek dat de trap linksdraaiend was.

Op de traptoren sluit de zuidoostelijke woonvleugel aan. De door een tongewelf gedekte kelder is in deze fase ca. 0,60 meter uitgediept. Daarbij verdwenen de oude vloeren. Het is heel goed mogelijk dat de grote hoeveelheid 14de en/of 15de eeuwse plavuizen, die als losse vondst verspreid over het gehele kasteelterrein werd aangetroffen, met deze werkzaamheden in verband kan worden gebracht. Van de in verschillende kleuren geglazuurde vloertegels werden enkele duizenden fragmenten en enige honderden hele exemplaren gevonden. Vooral het grote aantal kapotte tegels kan doen vermoeden dat bij de uitbraak van de oude keldervloeren niet al te zachtzinnig te werk is gegaan.

Bij de grootschalige verbouwingsactiviteiten zoals die op Daalenbroeck omstreekt 1550 hebben plaatsgevonden, werd een kwalitatieve verbetering van de schaars verlichte middeleeuwse ruimten niet vergeten.

Met het gebruik van de eerste 'donderbussen' vanaf het midden van de 14de eeuw begon het feodale kasteel meer en meer zijn functie te verliezen. Vooral gedurende de

16de eeuw werd de hang van de landadel naar meer comfort en luxe in hun huizen groter. In dit licht gezien valt het te begrijpen dat de schietgaten uit de eerste fase werden vervangen door meer licht doorlatende en minder defensieve keldervensters.

Zowel de linker als de rechter dagkanten van de oude schietsleuven werden aan de binnenzijde van de muur gespaard. Met een breedte variërende van 1,07 tot 1,14 meter waren deze openingen voldoende groot om de vensternis te vormen. Naar buiten toe werden de dagkanten aan beide zijden uitgekapt. De nieuw gemaakte vensteropeningen werden aan de buitenkant omlijst door natuursteen. In een als fronton uitgevoerde latei is al enigzins de tijd van de Renaissance te herkennen. Ook de met accoladeboog versierde latei is zeer waarschijnlijk uit deze periode afkomstig (afb. 15). Ongetwijfeld heeft de kelderverdieping van de zuidoostelijke kasteelvleugel door het aanbrengen van de keldervensters aan kwaliteit gewonnen.

De nieuw gebouwde zuidoostelijke woonvleugel sloot koud aan op de hoofdvlleugel. De bouwnaad die daarvoor ontstond is door de Beyer op zijn tekening weergegeven (afb. 1). Tegenwoordig is die naad niet meer aanwezig. De verklaring hiervoor is eenvoudig. De naad heeft namelijk nooit doorgelopen tot op het maaiveld.

Immers, de buitenmuur is op die plaats over vrijwel haar huidige hoogte 14de eeuws. Zowel de in opgaand werk waarschijnlijk 15de eeuwse hoofd vleugel als de 16de eeuwse zuidoostelijke woonvleugel zijn op de 14de eeuwse onderbouw opgetrokken. Hierdoor is de naad ter plaatse van de aansluiting van beide vleugels pas op grotere hoogte boven het tegenwoordige maaiveld zichtbaar geweest. Bij het verval van het kasteel gedurende de 17de en 18de eeuw is de bouwnaad tot op de 14de eeuwse onderbouw verdwenen.

Ten tijde van Odilia van Hoemen is ook de hoofd vleugel ingrijpend verbouwd. Onder andere werd op kelderniveau een serie van vijf evenwijdig aan elkaar liggende tongewelven aangebracht.

Evenals bij de zuidoostelijke vleugel zijn de kelders over de volledige lengte uitgediept. Hierdoor waren de onderzijden van de 14de eeuwse schietgaten enkele decimeters boven het vloeroppervlak gekomen. Bovendien waren er mergelblokken van de fundering in het zicht. In die fundering waren zelfs al enige versnijdingen zichtbaar. Op een later tijdstip - waarschijnlijk kort na de voltooiing van bouw fase 4 - zijn de versnijdingen voorzien van een grijze schildering om zodoende een hardstenen basement te suggereren.

Verder werden ook hier de 14de eeuwse schietgaten verbreed tot keldervenster. Op één plaats is aan de binnenzijde de linker dagkant van de oorspronkelijke schietsleuf nog over de volle hoogte bewaard gebleven (afb. 6). De rechter dagkant was uitgekapt, maar omdat de ontlastingsboog boven het schietgat nog aanwezig was kon de aanvankelijke breedte gemakkelijk worden gereconstrueerd. Een deel van de oorspronkelijke schietgaten is ook aan de buitenzijde nog te herkennen. De restanten ervan zijn bij het maken van de keldervensters dichtgezet. De uitgekapte vensters werden omlijst door hergebruikte natuurstenen lateien en stijlen. Of de omlijsting van natuursteen uit de 16de eeuw dateert valt te betwijfelen. Vermoedelijk zijn de vensters in een latere periode hersteld. Zij werden afgesloten door diefijzers.

Zeker in fase 4 en mogelijk eerder heeft er tegen de noordwestelijke buitenmuur een vleugel gelegen. Op een uit het eerste kwart van de 18de eeuw daterende kaart van de heerlijkheid Daelenbroeck is dit te zien (afb. 8). Een gedeelte van de vleugel wordt gevormd door een open galerij. Het is heel goed mogelijk dat de kolommen van deze galerij op een later tijdstip zijn verwerkt in de open karrenschuur van de voorburcht. De detaillering van de kolommen die thans het dak van de karrenschuur ondersteunen is namelijk zeer waarschijnlijk 16de eeuws. Door het bouwen van een vleugel tegen de noordwestelijke buitenmuur ging de veronderstelde weergang op spaarbogen aan deze zijde van het kasteel verloren.

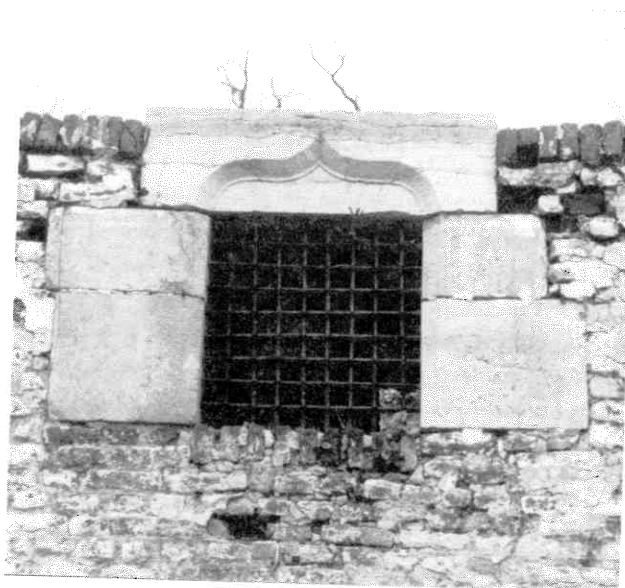
Het verval tot ruïne

In 1598 werd het kasteel door Spaanse troepen belegerd⁵². Volgens van der Aa moet het huis na deze gebeurtenis sterk in verval zijn geraakt. Deze toestand verergerde nog als gevolg van een geschil omtrent het eigendomsrecht gedurende de 17de en 18de eeuw.

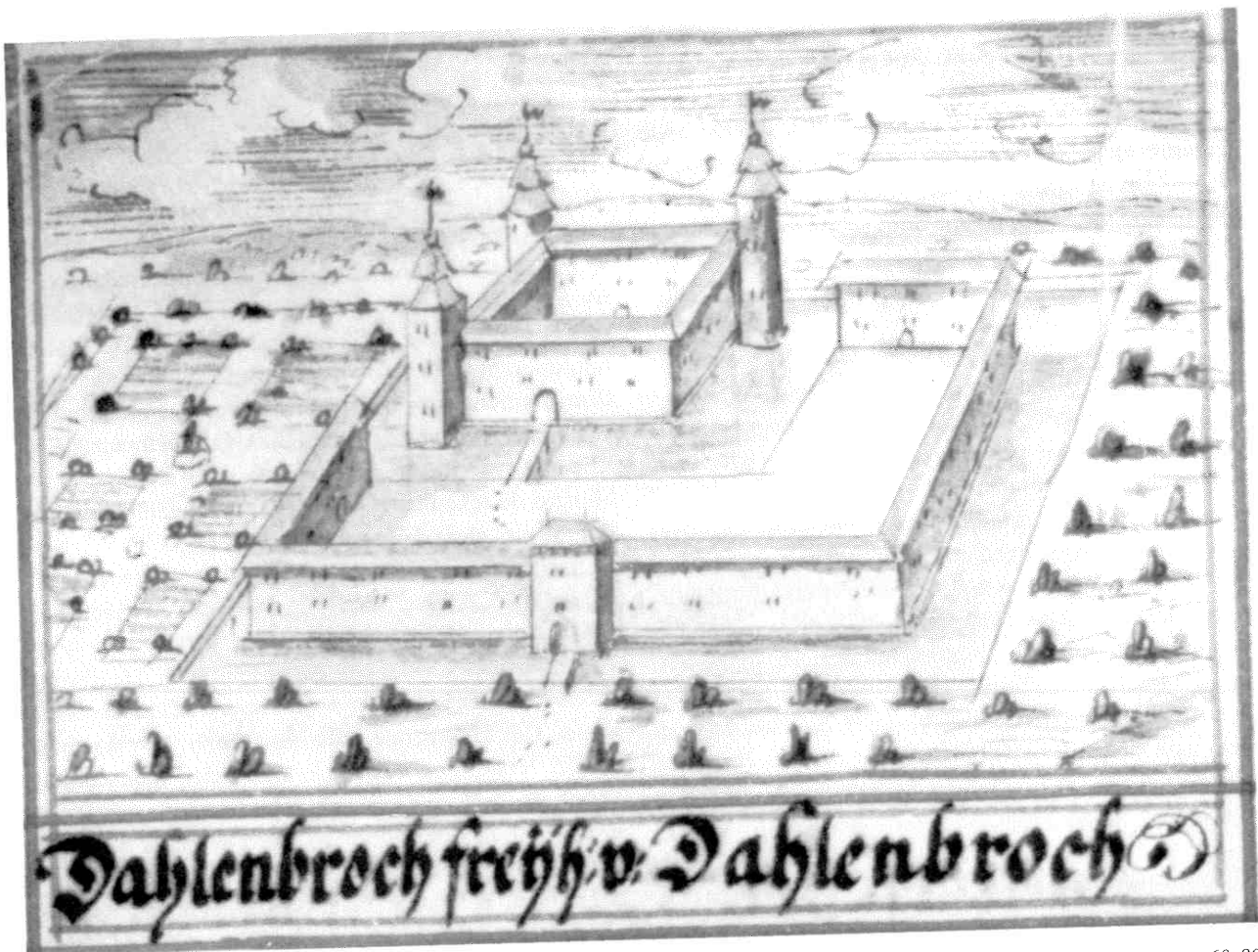
Wanneer Daelenbroeck in 1707 definitief wordt toegevoegd aan Jan Ernest van Rollingen laat deze slechts de voorburcht opknappen. Vermoedelijk was herstel van de hoofdburcht in dit stadium voor van Rollingen niet haalbaar. Immers, door de langdurige processen omtrent het eigendomsrecht van de heerlijkheid zal zijn financiële positie niet erg rooskleurig zijn geweest. In ieder geval was blijkens de tekening van de Beyer het eigenlijke kasteel in 1738 niet meer dan een ruïne (afb. 1).

Nadat het kasteel in 1727 was verkocht aan Frederik Victor de Meer d'Osen, moet ongeveer in de tweede helft van de 18de eeuw de hoofdburcht van het complex op een vrij ingrijpende manier zijn 'geconsolideerd'. Daarbij is al het nog aanwezige opgaand werk boven de kelders omgehaald. Het afkomende puin werd deels ter plaatse gebruikt, terwijl nog bruikbare materialen waarschijnlijk voor hergebruik zijn verkocht. Het is niet uitgesloten dat deze grootscheepse sloop een direct gevolg is van de benarde financiële situatie waarin de Meer d'Osen zich op dat moment bevond. In maart 1737 weet hij slechts op het allerlaatste moment verkoop van de heerlijkheid te voorkomen. Het is niet ondenkbaar dat hij de daartoe noodzakelijke middelen uit de verkoop van sloopmateriaal, uit het kasteel afkomstig, heeft verkregen.

Vermoedelijk bestond al direct het plan de kelders bij de sloopwerkzaamheden te sparen. De verschillende ruimten moeten nog in een redelijke staat hebben verkeerd en

Afb. 15 De met accoladeboog versierde latei boven één van de keldervensters.

Afb. 16 Fantasietekening van kasteel Daelenbroeck. Johan Franz von Welser (ca. 1723), tekening pen in bruin, met kleuren gewassen 60x80 mm. Onderschrift: Dahlenbroch freijh v: Dahlenbroch (Historisches Archiv Köln, Plankammer I nr. 650, f. 1-13. Foto autaur)

als opslagplaats kwamen zij goed van pas. Om de kelders te herstellen en het puin goed te kunnen afvoeren was het noodzakelijk de gracht tussen voor- en hoofdburcht te dempen. Het is aan te nemen dat dit is gebeurd met van de hoofdburcht afkomend puin dat niet voor hergebruik geschikt was. Nadat de gracht gedempt was kon een aanvang worden gemaakt met de herstellingswerkzaamheden.

Als eerste werden de kelderruimten van buiten af toegankelijk gemaakt. Daartoe werd het muurwerk van de oosthoek gedeeltelijk afgebroken. Op het fundament ervan verrees een nieuwe, 1½ steens dikke muur, met daarin een opening die van buiten af toegang gaf tot de bewaard gebleven kelderruimten (afb. 13). Verder werden grote delen van het oorspronkelijke metselwerk van de zuid-oostelijke buitenmuur met hergebruikte stenen beklampt. Het oppervlak van de muur is wit gesausd en daarop is met behulp van een streepvoeg een kruisverband aangebracht. De steunberen die de Beyer op zijn tekening weergeeft zijn tegenwoordig niet meer aanwezig. De beklamping moet dus na het tweede kwart van de 18de eeuw hebben plaatsgevonden. De steunberen zul-

len toen zijn gesloopt en ongetwijfeld zijn de stenen daarvan in de beklamping verwerkt. De oorzaak van de beklamping is wellicht het in de loop der eeuwen steeds weer tegen de kasteelmuur aanspoelende grachtwater.

Ook van de hoofdvleugel is in deze fase al het opgaand werk verdwenen. Slechts de kelders bleven bewaard. Om de verschillende ruimten toegankelijk te houden werd één van de keldervensters uitgebroken en vervangen door een 1,50 meter brede deur (afb. 13). Verder werd de vierkante toren op de westhoek, inclusief de fundamenten, geheel gesloopt. De uitbraak is daar zelfs zo grondig geschied dat het niet meer mogelijk is te bepalen hoever de toren heeft uitgesprongen.

Met het verdwijnen van de toren ontstond er een flink gat in de verder gesloten kasteelmuur. Die opening werd gedicht door in lijn van de zuidwestelijke buitenmuur een nieuwe muur te metselen. De hoek ervan is verstevigd met hergebruikte natuursteen, misschien afkomstig van de gesloopte vierkante toren.

Het maken van een haakse westhoek maakte deel uit van het ambitieuze plan dit deel van het kasteel opnieuw voor

bewoning geschikt te maken. Dit valt af te leiden uit het feit dat in de noordwest wand in nieuw metselwerk de opzet van een schouw is aangebracht. Tot een (gedeeltelijke) herbouw heeft het helaas niet mogen komen. De schouw is nooit gebruikt en waarschijnlijk door geldgebrek zijn verdere bouwplannen van tafel geveegd.

De aanleg van een siertuin

Fase 6 beslaat de gehele 19de eeuw. Op beperkte schaal werden herstellingen uitgevoerd. Veel ingrijpender dan deze kleine en goed bedoelde maatregelen van herstel was dat boven op de gewelven van de kelders een tuin werd aangelegd. Door de wortels van de toen aangeplante bomen zijn verschillende tongewelven ernstig beschadigd en sommige ervan zijn zelfs ingestort. In het licht van de romantische 19de eeuw bezien valt een dergelijke aanplant wellicht te begrijpen. Het is echter uitermate jammer dat in deze eeuw niet is getracht de meest schadelijke begroeiing te verwijderen. Laten we hopen dat dit in de nabije toekomst wel zal gebeuren en dat dan tevens de financiële middelen voor een broodnodige (nood) consolidatie kunnen worden gevonden.

zomer 1991

R.J.W.M. Gruben

Afkortingen

GAR: Gemeente Archief Roermond

HStAD: Haupt Staatsarchiv Düsseldorf

PSHAL: Publications de la Société Historique et Archeologique dans le Limbourg

RAL: Rijks Archief Limburg

Noten

1. Ir R.J.W.M. Gruben, 'Daalenbroeck, bijdrage tot de geschiedenis van heerlijkheid en huis' (Delft 1990)
2. A. Verkooren, 'Inventaire des chartes et cartulaires des duchés de Brabant et de Limbourg et des Pays d'Outremeuse' (Brussel 1910-1922), I: 170, nr. 230.
3. J.B. Sivrè 'De vrijheerlijkheid en de vrijheren van Daalenbroeck', *PSHAL* 26 (1889), 76-166, aldaar 77.
4. idem, 89.
5. J. Linssen, 'De stichting van de stad Roermond en haar eerste opkomst', *PSHAL* 112 (1976), 7-133, aldaar 19.
6. J. Linssen, 'Een verkenning van de heren van Mereheym', *PSHAL* 90/91 (1954/1955), aldaar 165 en Severin Corsten, 'Gerhard von Wassenberg und Horn 1180-1125', *PSHAL* 103/104 (1967/1968), 41-60, aldaar 60.
7. Sivrè 1889, 77
8. F.Ch. Butkens, 'Trophées tant sacrés que profanes du duché de Brabant', 4 delen ('s-Gravenhage 1724), I: 322.
9. Dr. T.J. Lacomblet, 'Urkundebuch für die geschichte des Niederrheins', 4 delen (Düsseldorf 1840-1858), III (1): 603 noot 1.
10. I.A. Nijhoff, 'Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland, door onuitgegeven oorkonden opgehelderd en bevestigd', 8 delen (Arnhem 1830-1875), II: 212-215, nr. 152.
11. P.A.W. Dingemans, 'Inventaris der archieven van de heerlijkheid Dalenbroeck', (Maastricht 1975), 5/6.
12. idem, 6.

13. Jos Daris, 'Histoire de la bonne ville, de l'église et des comtes de Looz', 2 delen (Luik 1864), I: 554-556.
14. idem.
15. C.J. Kremer, 'Akademische Beiträge zur Gölch- und Bergischen Geschichte', Band I (Mannheim 1769), 52.
16. H.H. Deussen, 'Vom Werden und Wachsen der Herrschaft Heinsberg. Ein Überblick', in: H.P. Funken (red.), 'Heinsberg 700 Jahre Stadt' (Heinsberg 1956), 25-40, aldaar 36.
17. Kremer 1769, 63/64.
18. Deussen 1956, 38.
19. R.A.L., arch. v.d. heerl. Daalenbr., inv.nrs. 6 en 39.
20. idem, inv.nr. 6.
21. Sivrè 1889, 98.
22. idem, 93/94.
23. idem, 77.
24. G.A.R., afd. VI: I, nr. 41.
25. Sivrè 1889, 99 en G.A.R., afd. VI: A I, nr. 41.
26. R.A.L., arch. v.d. heerl. Daalenbr., inv.nr.6.
27. Sivrè 1889, 99 en HStAD, Jülich-Mannkammerlehen nr. 205 (1567-1615).
28. A.J. van der Aa, 'Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden', 13 delen (Gorinchem 1839-1851), III: 171/172.
29. idem.
30. idem.
31. Sivrè 1889, 100.
32. idem, 117.
33. R.A.L., arch. v.d. heerl. Daalenbr., inv.nr. 107 (1).
34. G.A.R., afd. VI: A I, nr. 37 p. 333 (nr. 138).
35. idem, 362 (nr. 156).
36. Sivrè 1889, 135.
37. Dingemans 1975, 13. Volgens Chevalier G.J. de Corswarem, 'Mémoire historique sur les anciens limites et circonscriptions de la province de Limbourg' (Bruxelles 1857), 165 onder het Canton Elmpy van het departement Meuse Inférieure.
38. A. van Dijk-Bezemer, 'Melick en Herkenbosch, een agrarische gemeente in de vorige eeuw'. *Jaarboek van de heemkundevereniging Roerstreek (HVR)* 1971, 100-136, aldaar 109.
39. R.A.L., Fonds Notariële Archieven, inv.nr. 3510.
40. Sivrè 1889, 77.
41. Uiteraard is de vulling niet over de gehele dikte van de muur doorgezet. Dit zou in strijd zijn met het funderingsprincipe van poeren en grondbogen dat er juist op is gericht bakstenen te besparen. Aan de buitenzijde is de vulling twee stenen dik, aan de binnenzijde één steen. De ruimte tussen de beide schillen is deels gevuld met zand en daarboven hol.
42. H. Janse, 'Bouwers en bouwen in het verleden, de bouwwereld tussen 1000 en 1650' (Zaltbommel 1965), 84.
43. J.E. Diltz, 'Het Gebroken Slot te Grubbenvorst', *Castellogica, verkenningen. Mededelingen van de Nederlandse Kastelenstichting I* (1987), 256-268, aldaar 263.
44. Peter H. Meurer, 'Der Heinsberg-Erkelenz Raum im Codex Welsler', *Heimatkalendar des Kreises Heinsberg* 1976, 54-63, aldaar 62.
45. Zie voor de definitie van de verschillende benamingen: Dr. E.J. Haslinghuis, 'Bouwkundige termen; woordenboek der Westerse architectuurgeschiedenis' (Utrecht 1953), 246-247.
46. ir. D.B.M. Hermans en ir. J. Kamphuis, 'De ruïne van Brederode' (Nijmegen/Delft 1989), 8.
47. J.G.N. Renaud, 'Het huis van ridder Dirk van Hodenpijl. Zuid-Holland', *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 7 (1956), 81-84, aldaar 81.
48. J.G.N. Renaud, 'Enkele gegevens omtrent Adriaan Pauw en het slot van Heemstede III. Het huis en de heren van Heemstede tijdens de Middeleeuwen' (Heemstede 1952), 12, 43.
49. J.J.J.M. Beenakker e.a., 'Rondom Dever. Opstellen ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Stichting Dever' (Alphen aan den Rijn 1988), 10, 53.
50. R.A.L., arch. v.d. heerl. Daalenbr., inv.nr. 6.
51. Sivrè 1889, 77.
52. van der Aa 1839-1851, III, 171-172.

